

KONYA'DAKİ VAKIF ESERLERİN DÜNÜ- BUGÜNÜ*

Doç.Dr.Ali BAŞ**

Vakıf eserler, hayırsever atalarımızın kendi şahsi gelirlerinden fedakarlık yaparak, insanların hizmetine sundukları ve bu amaca yönelik olarak da meydana getirdikleri kültür varlıklarıdır¹. Buradaki düşünce sadece insani amaca hizmet ve Allah rızasını kazanmaya yöneliktir. Bugün tarihi eser olarak adlandırdığımız yapıların hemen tamamı vakıftır. Bunu dikkate alarak diyebiliriz ki, vakıflar insanı iyi bir yaşam düzeyine ulaştırmakta ve toplumun sosyo-ekonomik yönden gelişmesini sağlamakta, kültürel yönden onlara iyi bir hizmet vermektedir. Bu sistem devlet eliyle değil, insanlar tarafından oluşturulmaktadır.

Ata yadigarı vakıf eserlerimizin Konya'daki örneklerinin dünü-
bugünü denildiğinde aslında Türkiye'deki Vakıf eserler geçişini de ortaya koymuş oluyoruz.

Kültür tarihi ile ilgili yapılan bir çok yayın veya konuşmalarda söz birliği edilmesine vurgulanan bir husus vardır: "*Anadolu Medeniyetin beşiği, daha doğrusu çeşitli medeniyetlere beşiklik yapmış bir coğrafya*" diye. Bu medeniyetlerden biri ve sonuncusu da Türk medeniyetidir. Türkler bugün vakıf eser veya tarihi eser olarak adlandırdığımız anlamda bu topraklar üzerinde binlerce eser inşa etmişler ve bunları toplumun faydalanabilmesi için, ihtiyaç duyulan her bölgeye yaymışlardır. Bu

*. Bu makale Vakıf haftası münasebetiyle 11.12.1998 tarihinde Konya Ticaret Odasında düzenlenen panelde bildiri olarak sunulmuştur.

** S.Ü.Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ Vakıf ve Vakıflar konusunda çok sayıda kitap ve makale yayınlanmıştır. Bu yayınlarda her ne kadar farklı bazı anlatımlarla karşılaşılsa da, bütün açıklamalar içerik yönünden birbirleriyle benzerlik gösterir.

eserler eğitimden sağlığa, ibadetten ticarete her konuda hizmet vermişlerdir. Atalarımızın büyük bir özen ve özveri ile inşa ettikleri ve Türk kültürünün bu topraklarda yerleşmesinde, daha doğrusu bu toprakların Türkleşmesinde çok önemli rol oynayan bu eserleri acaba yeterince koruyabildik mi, daha doğrusu onlara gereken önem ve saygıyı gösterebildik mi? Kısaca bunların ne kadarını koruyabildik sorusu gerçekten tartışılması gereken bir konudur. Bu olayı Konya ölçeğinde ele alırsak konunun daha iyi anlaşılacağı kanaatindeyim.

Konya Anadolu Selçuklu, Karamanoğulları ve Osmanlı döneminin önemli bir merkezi olmuş, buna bağlı olarak da sözü edilen devletler tarafından hem il içerisinde, hem de çevrede çok sayıda eser meydana getirilmiştir. Bu eserlerden bazıları günümüze kadar ulaşabilmiştir. Fakat büyük bir çoğunluğu ya tamamen ortadan kalkmış, ya da büyük ölçüde tahrip olmuştur. Günümüze ulaşabilen eserlerin büyük bir kısmını da cami, mescid ve türbe gibi dini karakterli yapılar oluşturmaktadır.

Konya ve çevresini Türkleştiren, hatta burayı kendilerine başkent olarak seçen Selçuklular zamanında bu yörede inşa edilen yapıların büyük bir bölümü ya tamamen yıkılmış veya büyük ölçüde tahribata uğramıştır. Mesela bu döneme ait tespit edilebilen 14 medreseden günümüze ancak dört adedi, 20 ye yakın hankah ve zaviyeden ise ancak beş adedi, dört hamamdan biri gelebilmiş, bazı mescidler, türbeler, saraylar yıkılmış, bazı kaynaklarda ismini tespit edebildiğimiz 10'dan fazla ticaret yapısının hepsi ortadan kalkmıştır.

Benzeri durum Osmanlı döneminde inşa edilen yapılar için de söz konusudur. Mesela Osmanlı döneminde Konya'da 50 ye yakın medresenin inşa edildiği bilinmektedir². Bunların bir kısmının basit yapılar olduğu düşünülse bile, bir kısmı da mimari açıdan önemli yapılar olarak dikkati çeker. Söz konusu medreselerden günümüze kadar hiç biri ulaşamamıştır. Ortadan kaldırılan bu medreselerden bazıları 19.yüzyıl sonlarına 20.yüzyıl başlarına ait fotoğraflarda izlenebilmektedir (Resim 1-2). Konya'da yok olan eserler arasında, Osmanlı döneminin Konya'daki en önemli yapılarından olan ve bu dönemde önemli merkezlere inşa edilen bedestendir. **Kanuni Bedesteni** olarak adlandırılan bu yapının da 19.yüzyıl sonlarına ait bazı fotoğraflarda sağlam olduğu

² . Geniş bilgi için bkz. Caner Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri*, Konya, 1998.

görülyor (Resim 3). Yine Konya'da yok edilen eserler arasında *2.Selim Külliyesi'nin imareti* (Resim 4) ile *Türbe Hamamı* da bulunmaktadır.

Konya'da günümüze kadar ulaşabilen tarihi eserlerimizin çoğunda ise onarım veya restorasyon yapılması gerekmektedir. Şimdiki Vakıflar Genel Müdürünün Konya'lı olması sebebiyle olsa gerek son senelerde bu konuda önemli çalışmalarda bulunulmuş, ayrıca yine aynı amaca yönelik olarak yerel yönetimler tarafından da bazı eserler onarılmıştır. Bu konuda girişimlerde bulunan kuruluşlara teşekkür etmeyi bir görev sayıyorum. Fakat yapılan bu çalışmaların yetersiz olduğunu da burada vurgulamak gerekir.

Vakıf eser olarak adlandırılan bu ata yadigarı eserlerin hemen tamamına yakını Vakıflar Genel Müdürlüğünün mülkiyetindedir. Fakat bazı eserlerin kullanım hakkı Kültür Bakanlığına aittir. Bu açıdan bazen iki kurum arasında ihtilaflar doğmakta, bu da eserlere zarar vermektedir. Bunun bir an önce düzeltilerek, her iki kuruluşun da üzerlerine düşen azami çabayı göstermelerini diliyorum.

Restorasyonun gerçekten oldukça pahalı bir iş olduğunu vurgulamak gerekir. Bunu bir kuruma yüklemek elbette ki düşünülemez. Ama bu konuda en büyük çabanın Vakıflar Genel Müdürlüğüne düştüğünü de belirtmekte fayda var. Burada iş biraz da özel sektöre düşmektedir. Son senelerde bazı alanlarda yap-işlet devret modeliyle bir çok çalışmanın yürütüldüğü ve bundan da olumlu sonuçların alındığı aşıkardır. Tarihi eserlerimizin de bu şekilde restorasyonunun yapılarak belli konularda hizmet görmesi sağlanmalıdır. Çünkü içinde yaşanılmayan, terkedilmiş bir binanın harap olması kaçınılmazdır. Bunun yanı sıra restorasyonun yapılamadığı binalarda ise dondurma yöntemlerine başvurulması gerekmektedir.

Söz konusu çalışmaları bugünden gerçekleştiremezsek, vakıf eserlerimizi gelecek nesillere elbette ki ulaştıramayız. Her şeyden önemlisi de, Türk devletinin adeta tapu senedi olan bu eserlerin ortadan kaldırılarak, bir nevi Anadolu dediğimiz bu topraklardan Türk kültürünün izlerini silme çabalarına bilerek veya bilmeyerek alet olduğumuzu da belirtmekte fayda görmekteyim. Bugün özellikle şehir dışındaki eserler büyük bir tahribata maruz kalmaktadırlar. Bu tahribatta, yapıların hazır taş ocağı gibi kullanılmasının yanı sıra, defneciler de büyük rolü oynamaktadır. Bu gözü dönmüş caniler yapıların duvarında, ayaklarının altında hatta camilerin veya mescidlerin mihraplarında defne

bulduğunu zannederek, bu yapılara büyük zararlar vermektedirler. Bunun biraz da bilinçli olarak yapıldığı kanaatindeyim.

Atalarımız bir eseri inşa ettikleri zaman onun yaşayabilmesi, bakımının yapılması, çalışanların ücretlerinin karşılanması gibi hizmetlerin görülebilmesi için o esere yeterli miktarda gelir getiren bina, arazi, dükkan, tarla vb. gibi şeyler vakfetmişlerdir. Bu müessesenin yozlaşması ve ardından da ortadan kalkması, yapıların tahribatını hızlandırmıştır. Çünkü günümüzde bu eserlerin bakım ve onarımı için devlet yeterince ödenek ayıramamaktadır. 19.yüzyıl sonu, 20.yüzyıl başına ait eski Konya fotoğraflarını gözden geçirdiğimiz zaman şehrin muhtelif bölgelerinde bugün mevcut olmayan çok sayıda muntazam eserlerin olduğunu izlemekteyiz. Fotoğraflarda tamamen sağlam olarak görülen bu eserlerin niçin ortadan kaldırıldığını bilemiyoruz. Burada sayın Dr. Mehmet Önder'in bir yazısında geçen paragrafı aynen alarak tarihi eserlere karşı gösterilen saygısızlığın boyutuna değinmek istiyorum. Sayın Dr.Mehmet Önder şöyle diyor:“*Konya’da bugün ancak varlığının yarısı ayakta kalabilmiş, Selçuklu devrinin mimari şaheseri İnce Minare Medresesi’ni (Darül Hadis) bütün dünya tanır. Bugün bu eser müze olarak kullanılmaktadır. Çinilerle süslü tuğla örgü iki şerefeli minaresine 1901 yılında yıldırım isabet etmiş, güzelim minare ilk şerefeye kadar yıkılmıştır. Yıkıntı bitişiğindeki mescidi de çökertmiştir. O günden sonra kullanılmayan Darül Hadis bir harabe görünümündedir. Vakıf gelirlerinin yarısı bile Konya’yı besleyebilecek bu medrese kendi haline terkedilmiş, hiçbir hayırlı el ona uzanmamıştır. Derken 1929 yılı haziranında medresenin arkasındaki bir konakta oturan Ordu müfettişi bir paşanın emriyle bu harabe tamamen yıktırılmak istenmiştir. Gerekçe çok basittir. İnceminare’nin fenerli kubbesi ve yarı beline kadar yıkılmış minaresi konağın Alaeddin Tepesine bakan manzarasını kapatmaktadır. Bir bölük asker kazma kürekle medresenin güneyindeki tonozlu odaları yıkmaya başlamıştır. O günlerde bir tesadüf eseri Amerika New York Üniversitesi Güzel Sanatlar bölümü öğretim üyesi olan Prof.Dr. Rudolf Meyer Riefstahl, Konya’da Selçuklu sanatı üzerine incelemeler yapmaktadır. Türkçeyi gayet iyi konuşup yazan ve Türk sanatında gerçek bir otorite olan Prof.Dr.Riefstahl, İnceminare’nin yıktırılmakta olduğunu görür görmez dehşete kapılmış, önce ne yapacağını şaşırmış, sonra Konya Müzesi Müdürü olan Yusuf Akyurt’a koşmuş durumu ona anlatmıştır. Konya’da müze müdürü olarak görev yaptığım 1954 yılında Yusuf*

Akyurt'un bana anlattığı ve belgelediğine göre hemen o gün durumu Konya valisi İzzet Bey'e iletmişse de Vali çok güçlü olan paşanın bu emrine karşı gelemeyeceğini, kendisinin de bu işle uğraşmamasını kapalı bir dille söylemiştir. Olay ertesi günü Konya'da yayınlanan Babalık gazetesinde geniş şekilde duyurulmuştur. Bir taraftan da Konya Asar-ı Atika Muharipleri Cemiyeti üyesi olan birkaç Konyalı, başbakan İsmet (İnönü) Paşa'ya telgraf çekerek yıkımın durdurulmasını istemişlerdir. Yıkım durdurulmuş ama, İnceminare büyük bir yara almış, medresenin talebe hücreleri tamamen ortadan kaldırılmıştır. İnceminare olayını ibret verici bir belgesi bugün elimizdedir. Belge Prof.Dr. Riefstahl'a ait bir kart vizit ve arkasında Yusuf Akyurt'un o gün not ettiği şu cümleler yazılı. (Müze'yi ziyareti: 23.6.1929. İnceminare'nin yıkıldığını gören ve derhal fotoğraflarını alan zatın kartı. Güzel Türkçe biliyor. Bu zat şöyle bir ifade de bulundu: Ne yazık ki Türkler kendi medeniyetlerini isbat eden bu gibi asar-ı nefiseyi kendileri yıkıyorlar). Ne utandırıcı sözler değil mi? Bugün bu kart bende saklı bulunmaktadır³. Gerçekten de bir Amerikalının bu sözleri ne kadar utanç verici. Çünkü aynı uygulamayı bugün de sürdürüyoruz, yani kendi medeniyetimizi ispat eden tarihi eserleri yıkıyor veya en azından yıkılmasına göz yumuyoruz.

Benim en çok üzüldüğüm hususların başında her dönemde önemli bir kültür ve ticaret merkezi olarak görülen Konya'da yukarıda belirtilen ve yaklaşık 50'ye yakın olan Osmanlı medreselerinden hiç birinin günümüze ulaşamamış olmasıdır. Buna karşılık Anadolu Selçuklularına ait medreselerin önemli örneklerinden çoğunluğu ayakta. Bizler derslerimizde öğrencilerimize medrese ile ilgili bilgi verirken, Selçuklu dönemi medreselerini yerinde görerek rahatlıkla anlatırken, Osmanlı medreselerini gösterme şansımız olmuyor. Yine aynı şekilde yukarıda da belirtildiği gibi Osmanlı dönemi ticaret hayatının şehirlerdeki en büyük göstergelerinden biri olan bedestenlerin en önemlilerinden biri konumundaki Konya **Kanuni Bedesteni** de yıkılarak yerine okul yaptırılmıştır. Bu uygulamanın hangi akla hizmet edilerek hayata geçirildiğini hala anlamış değilim. Kocaman şehirde okul yapılacak başka yer mi bulunamadı? Hemen burada şunu da belirteyim ki bu sözlerimi birkaç kişiyi veya kurumu suçlamak için de söylemiyorum. Çünkü aynı

³ Mehmet Önder, "Son Yüzyıl İçerisinde Konya'da Yıkılan Selçuklu Eserleri", *Prof.Dr. Yılmaz ÖNGE Armağanı*, Konya, 1993, s.169-170.

duyarsızlığı günümüzde de sürdürmekteyiz. Kısaca hepimiz suçluyuz. Benim Konya'ya geldiğim ilk senelerde Konya'da tescile değer yüzlerce tarihi ev vardı. Fakat günümüzde bunların sayısı o kadar azalmıştır ki toplasanız iki elin parmakları kadar ev yoktur, mevcutlar da içler acısı durumdadır. Burada şunu söylemek istiyorum. Biraz önce yukarıda Osmanlı medreselerinden günümüze kadar hiç birinin ulaşamadığını ifade etmiştim ve üzüntü duyduğumu belirtmiştim. Benim için aslında koruma açısından medrese ile sivil mimarlık örneği olan evin bir farkı yoktur. Çünkü ikisini de atalarımız yapmış, ikisi de bizim kültür tarihimiz için oldukça önemlidir. Burada yine aklıma bir devlet büyüğümüzün sözleri geldi. Sayın büyüğümüz bu konuda özetle *"her şehirde birkaç tane eski ev korunsun, diğerlerine ne gerek var"* demişti. Sayın büyüğümüz sağ olsun, bu söz üzerine biz hiç birini korumadık, hemen hemen hepsini ortadan kaldırdık. Buradan konuyu şuraya getirmek istiyorum. Koruma gerçekten devlet politikası olarak herkes tarafından benimsenmediği ölçüde, bizler gelecek kuşaklara her halde bir iki cami ile birkaç türbe dışında bir şey bırakamayacağız. Burada yine bir anımdan söz etmek istiyorum. Dil kursu için gittiğim Almanya'nın Schwabisch Hall şehrinde, kaldığımız yurdun yanında basit bir duvar kalıntısı dikkatimi çekmişti. Fakat bu kalıntı yıkılmasın diye bir destek ile bir nevi koruma altına alınmıştı. Sorduğumuz zaman bu duvarın eski bir eve ait olduğu ifade edilmişti. Bu durum beni gerçekten çok duygulandırmıştı. Biraz önce de yukarıda bahsettiğim gibi bırakın bir duvarı, bizler sağlam binaları yıkmaya başladık. Burada amacım yine bir kişi veya kurumu suçlamak değil. Çünkü bunun gerçek anlamda bir devlet politikası olması gerekirdi. Ne yazık ki bu konuda oldukça duyarsız kalmış durumdayız. Bu yüzyılda modern şehirleşme veya park düzenlemesi bahanesiyle, çok sayıdaki tarihi eser belediyeler tarafından ortadan kaldırılmıştır. Aslında kaldırılan eserlerin park düzenleme çalışmalarına da bir zararı yoktur. Mesela Şerafeddin Caminin güney duvarına bitişik olan türbenin düzenlenecek parka ne gibi zararı olabilirdi (Resim 5). Aynı şekilde Hükümet konağının batısında kalan Alevi Sultan Mescidi ve Türbesi (Resim 6) de öyle. Bunun için akla tek soru geliyor. Acaba bu yıkımlar bir ihanetin belgesi midir?

Ben bu noktada konuyu birazda eğitim sistemimize getirmek istiyorum. Özellikle son senelerde çabamız hep getirisi olan, yani para getiren şeylere veya teknik-fen konularına yöneldi. Sosyal bilimler adeta unutturulmaya çalışıldı. Ben yine kendi konumuz açısından bu konuda bir

örnek vermek istiyorum. Daha önceki yıllarda lise müfredatında sanat tarihi dersleri de bulunmaktaydı. Bir ara liselerimizde kredili sistem uygulandı. Buna bağlı olarak da öğrenciler üniversite sınavlarında kendilerine en fazla faydalı olabilecek dersleri tercih ettiler. Fakat üniversite sınavlarında sanat tarihi ile ilgili soru çıkmadığı için öğrenciler bu dersi seçmediler ve liselerden söz konusu ders resmen olmasa bile fiilen kalkmış oldu. Zaten çoğu yerde de bu dersi sanat tarihi formasyonu olmayan öğretmenlerimiz veriyordu. Bana göre sanat tarihi veya korumacılık gibi derslerin ilkokuldan itibaren müfredata mecburi ders olarak konulması gerekmektedir. Kültürel değerlerimizi çocuklarımıza sevdiremediğimiz ölçüde, onlar da bizlerin yaptığı gibi yıkmaya devam edecekler, gelecek nesillere bir şey ulaştıramayacaklardır. Adeta tapu senedimiz olan bu eserlerin ortadan kaldırılmasıyla da bu vatan benim deme şansımız kalmayacaktır. Bir an önce bu konuda köklü bir çözüm üretilerek bunun gerçek anlamda devlet politikası olması sağlanmalıdır. Yoksa sadece karar alarak korumacılık yapılamayacağını herkes bilmektedir.

Burada belirtmekte fayda gördüğüm hususlardan biri, belki de en önemlisi bizdeki korumacılık fikrinin geç ortaya çıkması ve bu fikrin henüz tam anlamıyla oluşturulamamasıdır. Son yıllara kadar hemen hiçbir kentimiz için koruma amaçlı imar planı yapılmamıştır. Daha önceki senelerde yapılan imar planları ise koruma fikrini taşımadığından, söz konusu planlar yerel yönetimler tarafından uygulamaya konulmuş, buna bağlı olarak da bir çok tarihi eserle birlikte, tarihi dokular da ortadan kalkmıştır. Koruma amaçlı imar planı çalışmaları, Konya gibi bir çok önemli ilimizde yukarıda belirtilen tahribatlar yapıldıktan sonra, ancak son senelerde yapılmaya başlanmış, bu uygulamada da tam anlamıyla başarı sağlanamamıştır. Fakat yine de "*zararın neresinden dönülse kârdır*" sözünü hatırlayarak bu çalışmaların gerçekleştirilmesini sağlamak hepimizin görevi olmalıdır.

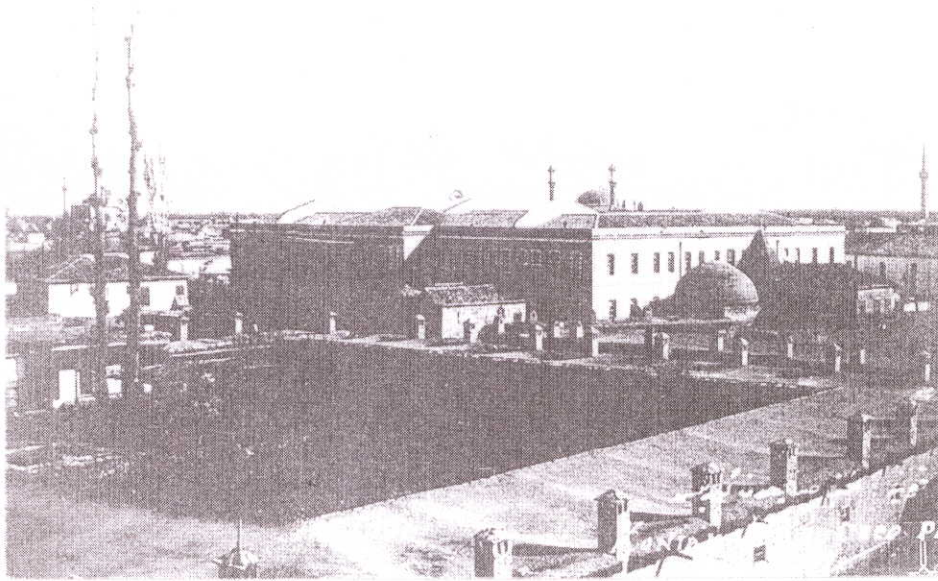
Bizler sanat tarihi bölümü öğretim üyeleri olarak tarihi eserlerimizin korunması yönünde bazı girişimlerde bulunduk. Ne yazık ki bu konuda kesin bir sonuca ulaşamadık. Amacımız sanat tarihi bölümü olarak bu konuda üzerimize düşen sorumluluğu uygulamaya koymaktı. Başlangıç olarak da bazı kervansarayların restorasyonunu gerçekleştirmeye yönelik çalışmalar yaptık. Bu konuda ilk etapta 1992 yılında Konya Akşehir yolunun yaklaşık 24. Km.sinde bulunan Dokuzun

Hanı'nda çalışmalara başlandı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü ile birlikte yürütülen çalışmalarda, belki iyi bir restorasyon olmadı ama en azından bir eser tamamen yıkılmaktan kurtarıldı. Daha sonra ise 1995 yılında Konya Valiliğinin öncülüğünde İl Özel İdare Müdürlüğü bütçesinin desteği ile Konya-Aksaray yolu üzerinde bulunan Zazadin ve Obruk hanlarında temizlik ve restorasyon çalışmalarına başladık⁴. Fakat hemen her konuda olduğu gibi bu konuda da bürokrasiye yenik düştük. Biraz önce de bahsettiğim gibi bu konu devlet politikası olmadığı müddetçe, daha doğrusu konuyu kişilerin inisiyatifine bıraktığımız müddetçe bu alanda başarı sağlayacağımıza ihtimal veremiyorum. Bizlerin üzerine düşen görev, kamuoyu baskısı oluşturarak, ilimizdeki yüzlerce vakıf eserden geriye kalan birkaç yapıyı mümkün olduğu ölçüde korumak ve gelecek nesillere ulaştırmak olmalıdır.

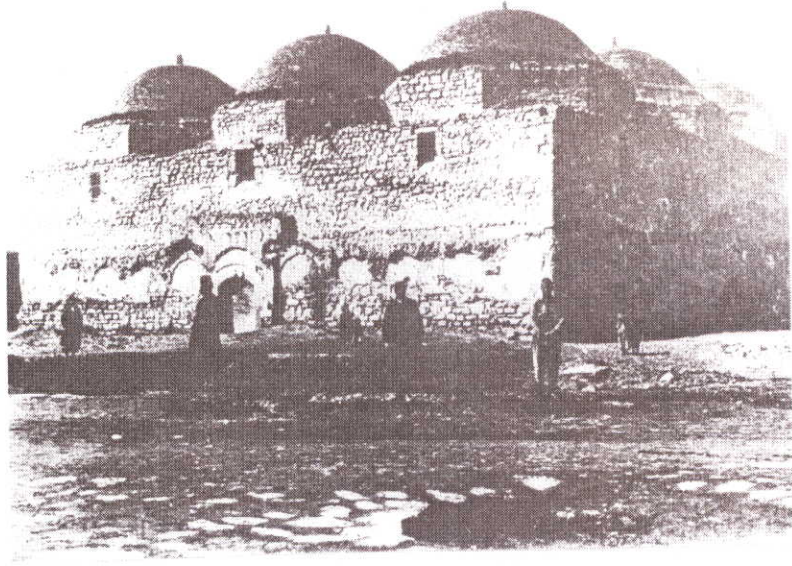
⁴ . Burada dönemin Konya valisi sayın Ziyaeddin Akbulut'a bu çalışmalarımız için gösterdiği yakın ilgiden dolayı teşekkür ederim.

Resim 1. Kazanlı Medresesi Yıkılmadan Önce (SÜSAM arşivinden)

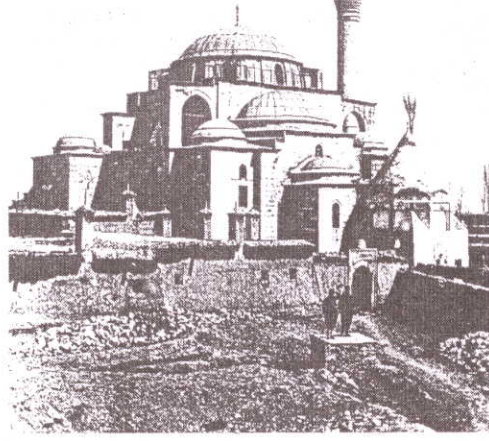
Resim 2. Ziyaiye Medresesi Yıkılmadan Önce (SÜSAM arşivinden)

Resim 3. Kanuni Bedesteni Yıkılmadan Önce (SÜSAM arşivinden)

Resim 4. Sultan Selim İmaret Yıkılmadan Önce (SÜSAM arşivinden)

Resim 5. Şerafeddin Türbesi Yıkılmadan Önce (SÜSAM arşivinden)

Resim 6. Alevi Sultan Mescidi ve Türbesi Yıkılmadan Önce (SÜSAM arşivinde)